

Pupos Csaba¹

A radikalizálódás okai

The Causes of Radicalisation

A globalizáció hatására azok a határok, amelyek a múltban oly egyértelműen felosztották a világunkat, egyre halványulnak. Főként Észak-Amerikára és Nyugat-Európára jellemző az a tendencia, hogy az ott élő kisebbségek száma rohamosan növekszik, és ennek elkerülhetetlen hozadéka az, hogy az adott társadalom folyamatos változáson megy keresztül. Be kell látnunk, hogy az integráció nem egyirányú, a kisebbséget alkotó csoportok is hatással vannak az ország eredeti lakosságára. Ez a kétirányú folyamat közel sem nevezhető zökkenőmentesnek. A kultúrák közti szakadékok egyre mélyülnek, és fokozatosan kialakul egy párhuzamos társadalom, ahol az egyének nem az állami döntéshozó szervek joggyakorlatára támaszkodnak, hanem sokkal inkább saját hagyományaikra és egymás közül kiválasztott vezetőikre, és a hétköznapiakban kialakult problémáikat az ő iránymutatásai segítségével igyekeznek megoldani. Tovább duzzasztja a problémákat az, hogy a kulturális és gazdasági különbségek miatt egyre több, zömében bevándorló háttérrel rendelkező állampolgár szorol a társadalom peremére, ami kiváló táptalajt biztosít a radikalizálódási folyamatoknak. E jelenség okozta problémák megoldása nem várható el csupán a rendészettől. Ez egy olyan komplex feladat, amelyben számos tudományág és társadalmi szereplő összehangolt munkájára van szükség. Először is meg kell értenünk a gondok kialakulásának a körülményeit és lefolyásukat. Több neves pszichológus és szociológus munkásságát alapul vehetjük ahhoz, hogy kialakítsunk egy olyan teljes képet, amely segíthet a rendelkezésre álló anyagi, technikai és humán erőforrás helyes elosztásában, és így támogathatja az integrációs folyamatokat.

Kulcsszavak: globalizáció, bevándorlás, párhuzamos társadalom, integráció, radikalizáció, terrorizmus, vallás, rendészet, pszichológia, iszlám

With globalisation, the borders that so clearly divided our world in the past are fading. In North America and Western Europe in particular, the number of minorities living there is growing rapidly, and the inevitable result is that societies are constantly changing. We have to recognise that integration is not a one-way process, and that

¹ E-mail: pupos.csaba@gmail.com

minority groups also have an impact on the original population of the country. This two-way process is far from seamless. The gaps between cultures are widening and a parallel society is gradually emerging, where individuals do not rely on the jurisprudence of state decision-making bodies, but rather on their own traditions and their chosen leaders, and seek to solve their everyday problems with their guidance. The problems are further compounded by the fact that cultural and economic differences are pushing more and more citizens, mostly with immigrant backgrounds, to the margins of society, providing an excellent breeding ground for radicalisation. Solving the problems caused by this phenomenon cannot be left to the law-enforcement alone. It is a complex task that requires the coordinated work of many disciplines and social actors. First, we need to understand the circumstances under which the problems arise and the mechanisms of their development. We can draw on the work of a number of eminent psychologists and sociologists to build up a complete picture that can help us to allocate the available material, technical and human resources correctly and thus promote integration processes.

Keywords: globalisation, immigration, parallel society, integration, radicalisation, terrorism, religion, policing, psychology, Islam

Bevezető gondolatok

Ebben a dolgozatomban azt tűztem ki célul, hogy bemutatom a radikalizálódás jelenségét. A vizsgált témát szeretném pszichológiai, szociológiai és teológiai oldalról is megközelíteni. Mindenképpen fontosnak tartom azt, hogy alaposan görcső alá vegyük a jelenséget, ugyanis a mai köztudatban főként a vallási indíttatású radikalizmus él, de majd a későbbiekben láthatjuk, hogy ez pusztán egy szelete a témának.

Munkám során elkerülhetetlen, hogy érintsek aktuálpolitikai kérdéseket is, de már itt, a dolgozatom elején szeretném leszögezni, hogy ezeket a kérdéseket minden elfogultságtól mentesen fogom vizsgálni.

A radikalizmusról általában

Mindenekelőtt fontosnak tartom, hogy a radikalizmust és a terrorizmust már most válaszszuk külön. Ezek nagyon sok esetben egy lapon említett fogalmak, de korántsem fedik egymást. Ezt a megállapításomat dr. Ömer Taspınarnak, az amerikai Nemzeti Katonai Akadémia és a Johns Hopkins Egyetem professzorának igen frappáns megállapításával szeretném bemutatni, miszerint minden terrorista radikális, de csak kevés radikálisból lesz terrorista.² Ezt az állítást támasztja alá az Amerikában élő, iráni származású pszichológusprofesszor, Fathali M. Moghaddam lépcsőház-modellje³ is, amelyben azt mutatja be, hogy egy átlagember miként juthat el a terrorcselekmény végrehajtásáig. A modell

² KIS-BENEDEK 2016: 73.

³ MOGHADDAM 2005.

szerint sokakban fogalmazódik meg a tett iránti vágy, de ténylegesen csak nagyon kevesen valósítják meg.

A radikalizáció nem új keletű fogalom. Már a 18. században találkozhatunk vele, de leginkább a 19. században terjedt el az észak-amerikai és a nagy francia forradalom kapcsán. Mára azt mondhatjuk, hogy a radikalizmus egy illiberális és antidemokratikus ideológiákra alapuló folyamat, amely ugyan nem feltétlenül jár együtt erőszak alkalmazásával, de nem zárja ki azt. Ezt a meglátást képviseli az Európai Bizottság is, amelynek 2006-ban kiadott meghatározása szerint a „radikalizmus az a jelenség, amelynek során a személyek olyan véleményeket, nézeteket és eszméket vallanak, amelyek terrorcselekményekhez vezethetnek”.⁴ A számomra legelfogadhatóbb és véleményem szerint legpontosabb meghatározás az amerikai Belbiztonsági Minisztérium korábbi államtitkárától, Charles E. Allentől származik, aki azt mondta, hogy „a radikalizmus a társadalmi rendszer megváltoztatását célzó szélsőséges eszmerendszer elfogadásának a folyamata, amely magában foglalja az erőszak alkalmazásának, támogatásának vagy elősegítésének hajlandóságát”.⁵ Tehát nem tehető egyenlőségjel a radikalizmus és a terrorizmus közé, sőt radikális nézetei miatt – az esetek nagy többségében⁶ – még csak nem is büntethető senki, de le kell szögezünk, hogy a terrorizmus alapja minden esetben a radikalizmus. A fogalmat elemzők két csoportra bontják a jelenséget. Ezek a kognitív és az erőszakos radikalizmus.⁷ A kognitív esetében azt mondhatjuk el, hogy az egyén megtagadja az aktuális társadalmi rendet, egy azzal gyökeresen ellenkezőt tesz magáévá, és a legitim berendezkedést ezzel a teljesen más alapokon nyugvóval szeretné helyettesíteni. Amennyiben az erőszak alkalmazására lépéseket tesz azért, hogy ezek a kognitív radikális célkitűzései érvényesüljenek, akkor már erőszakos radikalizmusról kell beszélnünk.

Ha a témánk pszichológiai oldalát vizsgáljuk, és arra keressük a magyarázatot, hogy bizonyos emberek vagy esetleg csoportok miért is radikalizálódnak, akkor véleményem szerint Henri Tajfel nevét mindenképpen meg kell említenünk. Tajfel 1919-ben született lengyel zsidó családban. Az 1970–80-as években dolgozta ki a szociális identitás elméletet. Munkásságát az ösztönözte, hogy a második világháborúban az egész családja és rengeteg barátja a holokauszt áldozatául esett. Kortárs kutatókhoz hasonlóan ő is arra kereste a magyarázatot, hogy miként mehetett végbe az egész folyamat. Kutatásai során az első fontos megállapítása az volt, hogy minden ember előítéletes. Az előítéletek a mindennapi életünk részét képezik. Második fontos kísérletsorozatának legfontosabb vizsgálata a *minimálcsoport-paradigma*⁸ (1971) néven vált ismertté. Ez a kísérletsorozat a csoportközi viszonyokkal és a csoportokkal való azonosulással foglalkozott. Az említett

⁴ Idézi KIS-BENEDEK 2016: 71.

⁵ Idézi KIS-BENEDEK 2016: 71.

⁶ Kivételek, vagyis a büntetéssel sújtható radikális nézetek:
2012. évi C. tv. XXXII. fejezet 331. § – Háborús uszítás;
2012. évi C. tv. XXXII. fejezet 332. § – Közösség elleni uszítás;
2012. évi C. tv. XXXII. fejezet 333. § – A nemzetiszocialista vagy kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadása;
2012. évi C. tv. XXXII. fejezet 334. § – Nemzeti jelkép megsértése;
2012. évi C. tv. XXXII. fejezet 335. § – Önkényuralmi jelkép használata;
2012. évi C. tv. XXXII. fejezet 336. § – Hatósági rendelkezés elleni uszítás;
2012. évi C. tv. XXXII. fejezet 337. § – Rémhírtérjesztés.

⁷ KIS-BENEDEK 2016: 72.

⁸ CRANE-HANNIBAL [é. n.].

kísérletben azt vizsgálta, hogy melyek azok a minimális feltételek, amelyek elengedhetetlenek, hogy az egyén egy csoport tagjának érezze magát. A kísérlet tanulsága az lett, hogy a legkisebb megkülönböztetés is elegendő ahhoz, hogy magunkat egy kategória tagjaként észleljük, illetve hogy a csoporttagság észlelése együtt jár a másik csoporttól való megkülönböztetés igényével.

Mindebből az következik, hogy az egyének nemcsak másokat, hanem saját magukat is kategorizálják, és saját magukat ennek a kategóriának a mentén értelmezik. Tajfel szerint mindenki olyan csoporttagságra törekszik, amelyben pozitívan tudja saját magát megkülönböztetni másoktól.⁹

Tajfel kutatásainak hátterében a totális diktatúrák álltak, és arra kereste a magyarázatot, hogy több millió ember, ha „csupán” hallgatólagos beleegyezéssel is, miként nézhetne végig, segíthette azokat az eseményeket, amelyek a második világháborút megelőzően és az alatt zajlottak. Az általa kapott kutatási eredmények a mai helyzet megértésében is segíthetnek bennünket, de nyomatékosan le kell szögeznünk, hogy mindenféleképpen különbséget kell tennünk az emberiség ellen elkövetett gaztettek és a napjainkban tapasztalható terrorizmus között!

Fontosnak tartom továbbá Tajfel egyik tanítványának, Breakwellnek a megemlítését, aki az identitásfolyamat-elméletet¹⁰ dolgozta ki, és az identitásváltozás szociopszichológiai folyamatait definiálja. Az egyén, sőt a csoportok identitásának és annak, hogy miként határozzák meg magukat, nagyon nagy szerepe van a radikalizációs folyamatban, amit a későbbiekben bővebben fogok tárgyalni.

Az egyén és a csoportok pszichológiai sajátosságainak vizsgálatán túl figyelmet kell még fordítanunk a különböző szociális és gazdasági tényezőkre is, mivel ezek szintén nagyban befolyásolják a radikalizációt. Hibát követnénk el, ha azt állítanánk, hogy kizárólag a nehéz gazdasági helyzetben lévő személyek hajlamosak a szélsőséges viselkedési formákra, de az elmondható, hogy a különböző radikális csoportok őket könnyebben elérik. Ez több tényező miatt van így. A létbizonytalanságban élő ember hajlamos arra, hogy saját kudarcait kivetítse másokra. Az anyagi nehézségek folyamatos frusztrációhoz vezetnek, ami torzíthatja a világnézetet. Mindezeket kihasználva a szélsőséges ideológiát valló szervezetek képesek arra, hogy egy bűnbakot állítsanak ezek elé a személyek elé.¹¹ Ezek a bűnbakok lehetnek egyes népcsoportok (láttuk ezt a náci esetében) vagy akár kormányok, esetleg országok (szélsőséges militáns csoportok, terrorszervezetek stb.).

Napjainkra a radikalizmus gyökeresen megváltozott. Míg a korábbi helyi szinten jelentkezett, és fő motivációi a nacionalizmus, a szeparatizmus és a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek voltak, addig mára teljes mértékben globalizálódott¹² és minden országot érint valamilyen formában, továbbá ideológiai ösztönzésű lett. Elmondható, hogy a mai terrorizmus ideológiailag ösztönzött, vallási ihletésű. A vallási alapokon radikalizálódott merénylő hisz abban, hogy tetteivel a jó célt szolgálja, és egyfajta isteni igazolás is a birtokában van, ami miatt meg sem fordul a fejében az, hogy amit tesz, bűn lenne akárkinek a szemében is.

⁹ SERDÜLT 2020.

¹⁰ Lásd: https://ebruary.net/1380/sociology/identity_process_theory

¹¹ SIPOS 2021: 199-229.

¹² Lásd: <http://www.visionofhumanity.org/maps/global-terrorism-index/#/>

A fenti megállapításom csupán részben igaz, és talán túlságosan leegyszerűsti, egyoldalúan vizsgálja napjaink radikális cselekményeit. A vallási ihletettség minden kétséget kizáróan jelen van, de nem engedhetjük meg magunknak azt a hanyagságot, hogy nem nézünk alaposabban a folyamatok mögé. Amikor ezt megtesszük, akkor azonnal láthatóvá válik, hogy az indíttatás politikai. Az is hozzátartozik a teljes képhez, hogy az iszlám esetében a politika és a vallás nagyon nehezen elkülöníthető fogalmak, ezért érdemes őket együtt tárgyalni.¹³ Az igazi indíték politikai, de a célok elérésének érdekében vallási a színezet, hiszen annak segítségével lényegesen egyszerűbb mozgósítani az embereket.

A vallási alapokon nyugvó radikalizmus

A fejezet címének megadásakor sokat hezitáltam azon, hogy milyen név alatt mutassam be a muszlim világra jellemző radikalizmust. Először az „iszlám radikalizmus” címet szántam a fejezetnek, de hamar rájöttem, hogy ha iszlám radikalizmusról vagy terrorizmusról beszélünk, akkor el kell fogadnunk azt is, hogy minden vallási felekezetnek vannak radikális képviselői, és ez valóban így is van. Azonban az sem feltétlenül írható fel senkinek a számlájára, hogy első felindulásból, ha a vallás és a radikalizmus szó egy mondaton belül szerepel, az iszlám automatikusan jelenik meg. Ez az elmúlt évek eseményeinek eredménye. Ebből adódik, hogy az emberek sokasága – hibásan – összemossa a terrorizmust az iszlámmal. Ezen túlmenően beszélnünk kell a média szerepéről is, ami nagyban hozzájárult a muszlim közösségek negatív megítéléséhez, és akkor még meg sem említettük a különböző nyugati kormányok retorikáját. George W. Bush elnöksége idején adminisztrációja előtérbe helyezte a vallási erőszakot, ami tovább mélyítette a szakadékot a Közel-Kelet és a nyugati világ közt. Egyfelől a 9/11-es események tükrében valahol érthető ez a retorika, azonban az a beszéde, amelyikben egy terroristák ellen indítandó „keresztes hadjáratról” beszélt, több európai ország vezetésében aggodalmat váltott ki, ugyanis attól tartottak, hogy egy „civilizációs összeütközés” küszöbén állunk.¹⁴ Ennek hatására az ezt követő nyilatkozataiban folyamatosan elmondta, hogy a terrorizmust nem szabad összemosni az iszlámmal.¹⁵ Le kell szögeznünk, hogy a muszlim emberek többsége békeszerető ember, és csupán egy elenyésző hányaduk az, aki ezért a negatív megítélésért felelős. Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy – ahogyan azt az előző fejezetben tárgyaltam – Tajfel következtetései mentén haladva az előítéletek a mindennapjaink részét képezik, és akarva-akaratlanul kategorizáljuk a más – jelen esetben vallási – csoportokba tartozó embereket.

Vizsgáljuk meg, hogy melyek azok a tényezők, amelyek szerepet játszottak és a mai napig szerepet játszanak abban, hogy az arab világ ilyen óriási módon a radikalizáció és a terrorizmus fő kibocsátójaként él a nyugati emberekben.

Ha a teológiai megközelítést szeretnénk alkalmazni, akkor hamar zsákutcába érnénk, hiszen több igen neves vallástudós sem tudott mind a mai napig közös álláspontra jutni abban, hogy az erőszak magából az iszlámból fakad-e. Véleményem szerint ezen nem igazán

¹³ CRANE–HANNIBAL [é. n.].

¹⁴ FORD 2001.

¹⁵ *The president quotes on islam* [é. n.].

lehet csodálkozni, tekintettel arra, hogy magán az iszlámon belül is rengeteg az ellentmondás. Nem rendelkeznek a keresztény egyházhoz hasonló, hierarchikusan felépített egyházmodellel, számos hagyományuk és vallási tanításuk hosszú ideig szájhagyomány útján terjedt, aminek természetes velejárója lett a tanítások és a hittételek bizonyos fokú torzulása. Ennek egyik megjelenési formája, hogy a vallás egyik ágának gyakorlói nem fogadják a másik által használt Koránt, és még sokáig sorolhatnánk a hasonló problémákat. Nem feledkezhetünk meg a síita és szunnita ellentétről sem, ami már eleve komoly feszültséget kelt az arab világban.¹⁶

Ahhoz, hogy megértsük a térség valódi problémáinak a gyökereit, egészen a gyarmatosításig kell visszamennünk. Ebben az időszakban a britek, a spanyolok, a franciák és az olaszok mindenféle kulturális előzményt figyelmen kívül hagyva új, mesterséges határok mentén osztották fel egymás között a térséget, ezzel egészen máig ható konfliktusokat okoztak.¹⁷ A területi felosztás miatti gondokon túl a kolonizáló nemzetek stratégiája az volt, hogy a gyarmatosított területen olyan államigazgatási rendszert alakítottak ki, amelynek vezetésében az őket támogató helyiek kaptak kiemelt szerepet. Ennek köszönhetően gyakran az a helyzet állt elő, hogy olyan személyek vagy csoportok jutottak hatalomhoz, akiknek vagy amelyeknek máskülönben esélyük sem lett volna. Sajátos, hogy ez a tendencia figyelhető meg a 2011-ben kezdődő arab változásoknál is. Véleményem szerint a közelmúlt afgán eseményeiben is szerepet játszhatott ez a tényező. Hiába volt a sokéves amerikai jelenlét és a rengeteg pénz, amelyet a térségre költöttek, az általuk előnyben részesített kormány nem élvezte a nép támogatását, máskülönben a táliboknak nem sikerült volna pár nap alatt teljesen az ellenőrzésük alá vonni a térséget.

Tovább folytatva az előző gondolatmenetet, elmondható, hogy a terrrorszervezetek megerősödéséhez nagyban hozzájárult a 2011-es változások kezdete. Egyfelől az újonnan alakult kormányok nem bíztak az előző rendszer karhatalmi erőiben, valamint a figyelmüket inkább a nagyobb riválisaikra irányították, mivel tartottak egy esetleges puccstól. Ennek a kialakult helyzetnek az lett a következménye, hogy a kisebb radikális szervezetekre nem irányult kellő figyelem, aminek eredményeként azok megerősödtek. Ahogy már említettük korábban, az ideológiai befolyásoltság miatt ez a fajta radikalizmus nem ismer országhatárokat, ezért származástól függetlenül özönlöttek a szélsőségesek a térségbe.¹⁸

A radikalizálódás és az ellene folytatott globális küzdelem

Amennyiben elfogadjuk, hogy napjaink radikalizálódási folyamata nem szorítható országhatárok közé az ideológia miatt, akkor könnyen belátható az is, hogy az általa okozott problémák sem pusztán egyetlen térség vagy földrész sajátjai. A világ napjainkban együtt lüktet, szinte minden esemény hatással van minden országra. Ennek oka a globális, regionális és interregionális erőviszonyok egymásra hatásának folyamatos változásaiban rejlik.¹⁹ A Közel-Kelet és Afrika problémái az egész világ problémái. Az elkövetkezőkben

¹⁶ 1979–2021 *Modern Sunni-Shia Tensions* [é. n.].

¹⁷ Lásd: <https://www.siu.edu/~thabbal/general.html>

¹⁸ KIS-BENEDEK 2016: 80.

¹⁹ LÉVAI 2008: 823.

át fogom tekinteni, hogy az európai kontinenst miként érintik az arab világban lejátszódó események.

A radikalizmus számtalan helyen és formában jelen van Európában. A továbbiakban az iszlám által motivált radikalizmusra fogom helyezni a hangsúlyt, de ismét ki kell emelnem, hogy a radikális viselkedési formák nem a vallások, azon belül az iszlám privilégiumai. Kontinensünkön gondot jelentenek a szélsőjobboldali, szélsőbaloldali csoportosulások is.

Pszichológiai háttér

A terrorizmus tehát nem egyenlő az iszlámmal, noha az is tény, hogy az elmúlt évtizedekben számos muszlim hajtott végre támadást a „szent háborúra” hivatkozva.²⁰ A mai iszlámot megfertőzi a szalafizmus,²¹ az ősök korához való visszatérés ideológiája. A muszlim radikalizmus különbözik ugyan a többi vallás és politikai irányzat által képviselt radikalizmustól, de bizonyos elemeket átvett tőlük. A saját vallási és politikai identitását szeretné érvényesíteni az egész világon, és ennek a célnak az elérése érdekében hajlandó erőszakot alkalmazó harcot folytatni. Az egyének radikalizálódása egy folyamat, nem pedig egy hirtelen bekövetkező életeseemény. Minden radikalizálódott személy bejár egy utat, amit a folyamatos tanulmányozásunk ellenére sem tudunk tökéletesen leírni, ugyanis rengeteg a változó körülmény, amely hatással van erre a folyamatra. Azonban mielőtt bemutatnám ezt a négy lépcsőből álló radikalizálódási folyamatot, röviden szeretnék kitérni arra, hogy van-e lehetőségünk kiszűrni azokat a potenciális egyéneket, akik hajlamosak lehetnek a radikalizálódásra. A rövid válasz: nem. Ha megvizsgáljuk a radikális személyeket, a terrorcselekmények elkövetőit vagy azokat, akik valamilyen módon segédkeznek a terrorcselekmények elkövetésében, azt láthatjuk, hogy mind életkorban, mind szociológiailag, mind pedig egzisztenciálisan nagyon nagy a szórás. Itt visszautalnék a már korábban tett kijelentésemre, hogy nem kizárólag a társadalom peremén élő és nehéz anyagi helyzetben lévő emberek hajlamosak a szélsőséges magatartási formákra. A fentiek tudatában ugyan kijelenthető, hogy a konkrét profilalkotásra nincs lehetőségünk, de mivel már megállapítottuk, hogy a radikalizálódás egy folyamat, találhatunk olyan közös jellemzőket, amelyek támpontot adhatnak abban, hogy beazonosítsuk a társadalmilag veszélyeztetett csoportokat. A pszichológiára mint tudományra támaszkodva elmondhatjuk, hogy a személyiségünk életünk folyamán folyamatos változásokon megy át. Ezt igazolja Erik H. Erikson pszichoszociális fejlődésmélete, amely szerint a fejlődésnek nyolc szakasza van. Ezt a szemléletet *életciklus-szemléletnek* hívjuk. Eszerint a különböző életszakaszokban különböző tényezőkre vagyunk fogékonyak, és eltérő ingerek befolyásolják az identitásunkat. A nyolc szakasz a következő:²²

²⁰ KIS-BENEDEK 2016: 83.

²¹ WAGEMAKERS J. 2016.

²² JÓZSEF 2011.

1. Az ósbizalom vagy a bizalmatlanság szakasza (0–2 éves kor) – Ebben a korban alakul ki a gyermekben a bizalom a szociális környezet iránt, és megalapozódik az egész életre kitartó attitűd. Amennyiben nem tud kialakulni ez az ósbizalom (például azért, mert a gyermek szükségleteit nem akkor látják el, amikor neki arra szüksége lenne), akkor a gyermek később sem fog ragaszkodni, nem fog tudni bízni embertársaiban.
2. Az autonómia vagy a szégyen és a kétely stádiuma (2–3 év) – Ebben az életkorban a gyermekek vagy megtanulják akaraterejüket, önkontrolljukat gyakorolni, vagy bizonytalanokká válnak, és kételkedni kezdenek abban, hogy ők is képesek a kihívásoknak eleget tenni.
3. Kezdeményezés vagy büntudat (3–6 év) – Ebben a ciklusban a gyermek fokozatosan válik le a szüeiről. Egyre több mindent szeretne megtapasztalni, és amennyiben biztosítják számára az önállóan végzett munka lehetőségét, akkor a későbbiek folyamán a gyermek kezdeményező lesz, ellenkező esetben szorongóvá válik, és folyamatos kétségei lesznek saját erőforrásai tekintetében.
4. A teljesítmény vagy a kisebbségi szakasza (6–11 év) – Ez a tipikus kisiskolás kor. A játékot folyamatosan felváltja a tanulás és a társakkal való versengés. A teljesítménycentrikusság az oktatás sajátos jellemzője, ami nagy teherként tud jelentkezni a gyermekeknél. Ha nem sikerül megfelelnie a követelményeknek, kisebbségi érzés lesz úrrá rajta, s valamilyen pótcselekvésben próbálja kompenzálni iskolai sikertelenségeit.
5. Az identitás vagy a szerepdiffúzió stádiuma (11–20 év) – Ez a klasszikus serdülőkor, amely véleményem szerint minden túlzás nélkül az ember legkritikusabb életszakasza. Az egyén keresi saját helyét a világban. Elkezdődik a szerepekkel való azonosulás. Kiválaszt néhány olyan társadalmi szerepet, amelyet elfogadhatónak tart, ezeket gyakorolja, így megtalálja helyét a világban. Amennyiben nem talál számára megfelelő szerepet vagy csoportot, amelynek a része tud lenni, összezavarodik, és ebben az állapotában keresi helyét a világban.
6. Intimitás vagy izoláció (20–40 év) – Ebben az életciklusban a legnagyobb a veszélye az *izolációnak*. Ez abban az esetben alakul ki, ha az egyén nem képes saját baráti társaságot kialakítani, nem tud családot alapítani vagy beilleszkedni a fentiek egyikébe sem. Fokozatosan elszigetelődik, leválik a környezetéről és magányos lesz.
7. Az alkotóképesség kibontakozásának vagy a stagnálásnak a stádiuma (40–60) – Erikson szerint ez a stagnálás szakasza. A személyek általában ebben a korban érik el teljesítőképességük csúcsát. Azonban fennáll a veszélye annak, hogy nem képesek többet kihozni magukból, és beletörődnek abba, hogy a pusztán lehetőségük sincs meg arra, hogy valami többet és jobbat tudjanak elérni.
8. Az integritás vagy a kétségbeesés stádiuma (60 éves kor felett) – Az utolsó szakaszban két út áll az emberek előtt. Az egyik az, hogy meglepődéssel tekint vissza az életére, mert úgy gondolja, hogy sikerült valami maradandót alkotni, és ebben az esetben nyugodtan készül az elmúlásra. A másik lehetőség az, hogy elégedetlen az életével, úgy véli, feleslegesen telt el az elmúlt idő, és egyfajta frusztráció lesz úrrá rajta, hiszen szembesül azzal, hogy már nincs lehetősége változtatni a múlton.

A fenti nyolc életciklus meghatározása után Erikson megalkotta epigenetikus elvét,²³ amelynek lényege az, hogy az adott életszakaszban jelentkező krízisek nem zárulnak le a korszakváltással, hanem lappangó formában tovább hordozzuk, és az elmúlt krízishelyzetekre adott válaszaink befolyásolják a következő szakasz kríziseinek a megoldását is.

Témánk szempontjából fontosnak tartom az eriksoni meghatározásokat, ugyanis véleményem szerint könnyen belátható, hogy ha valamely életciklusban torzulás következik be, akkor az potenciális veszélyforrást jelent abban az értelemben, hogy az egyén hajlandóságot mutasson valamely radikális ideológiára. A vizsgált szakaszok közül az első három nem szorul külön magyarázatra, de a negyedik stádium már érdekesebb számunkra. Gondoljunk csupán a Pakisztán területén működő vallási iskolákra, a madraszákra.²⁴ Ezek az intézmények a fanatizmus melegágyai. Az itt tanuló fiatalok, akik amúgy is a két legsebezhetőbb életszakaszban vannak, folyamatosan az iszlám radikális tanaival találkoznak. Pakisztánon kívül igen keveset esik szó arról, hogy ezekben az intézményekben a fiatal fiúkat rendre megerősokolják,²⁵ ami nyilvánvalóan torzíja a személyiséget, és utat nyit a szélsőségek felé. Nem feledkezhetünk meg a harmadik világban intenzíven jelen lévő gyermekkatonákról²⁶ sem. Ha a 6. ciklust vizsgáljuk a Közel-Kelet viszonyai közt, akkor említést kell tennünk arról is, hogy a hadsereg és a rendőrség soraiban szolgáló fiatal férfiakat is gyakran megerősokolják a hadurak. Ezekre az eseményekre általában csütörtökönként kerül sor (ezért hívják a köznyelvenben fiúszerető csütörtöknek),²⁷ mert a pénteki ünnep alkalmával az elkövetők feloldozást kapnak bűneik alól. Vitathatatlan azonban, hogy tettükkel emberek életét nyomorítják meg. Felmerül a kérdés, hogy ezek a nemi erőszakok és a megalázás más formái milyen mértékben járulnak hozzá a térségben a radikalizmus terjedéséhez. Véleményem szerint nagyban, ugyanis az erőszakot elszennvedő egyénen szégyenérzet uralkodik el. Meggyalázták férfi mivoltában, és ez a megalázottság megkérdőjelezi egyéb kompetenciáit is, amit valamilyen módon vissza kell szereznie.

Ami az európai radikalizációs viszonyokat illeti, az eriksoni életciklus-szemlélet tükrében elmondható, hogy itt is nagyon hasznosnak bizonyul a felállított modell pontos ismerete. Kontinensünket illetően más ciklusok kerülnek előtérbe, mint a Közel-Kelet kapcsán. Szerencsésnek mondhatjuk magunkat például abban a tekintetben, hogy nem kell attól tartanunk, hogy egy félresikerült dróntámadás következtében elveszítjük szeretteinket. Nyilván vannak olyan sajátos élethelyzetek, amikor egy gyermek árván nő fel, és ez okot adhat a személyiségének torzulására, vagy áldozatul eshet különböző bűncselekményeknek, de ez lényegesen ritkább, mint az aktív háborús övezetekben. Az elmúlt időszakban ugyan Európa-szerte is megszorodtak a merényletek, ami nagyban ronthatja a lakosság biztonságérzetét,²⁸ de még így sem vonhatunk párhuzamot olyan instabil térségekkel, amilyen az afrikai kontinens és a Közel-Kelet egyes részei. Azt gondolom, hogy bennünket a modell 5. és 6. szakaszában jelentkező krízishelyzetek érinthetnek a leginkább. A továbbiakban bővebben vissza fogok térni ezeknek az elemzésére, de röviden elmondható, hogy a serdülőkori identitásválság és a fiatal felnőttkorban jelentkező

²³ JÓZSEF 2011.

²⁴ BERTUS-BARCZA 2004.

²⁵ KIS-BENEDEK 2016: 121.

²⁶ UNICEF 2021.

²⁷ KIS-BENEDEK 2016: 121.

²⁸ KIS-JAKAB 2017: 73–82.

izolációs gondok egyaránt problémaként jelentkeznek az európai őslakosok és az itt élő muszlim diaszpóra tekintetében, még ha eltérő arányban is.

Az Erikson által kidolgozott életciklus-szemléleten túl meg kell még említenünk John Horgan is, aki megalkotott egy hat pontból álló rizikófaktor-skálát,²⁹ amely segíthet számunkra detektálni a radikalizmusra hajlamos egyéneket. Horgan hat pontja a következő:

1. Érzelmi sérülékenység (harag, jogfosztottság érzése);
2. Elégedetlenség és kiábrándulás a politikából;
3. Azonosulás vagy személyes tapasztalat a muszlimokat ért sérelmekkel;
4. Az a meggyőződés, hogy az állam és annak szimbólumai ellen erkölcsileg indokolt a küzdelem;
5. A radikális szervezetekhez való csatlakozásból származó előnyök felfedezése;
6. Közeli (baráti, családi) személyes kapcsolatok kiépítése a hasonló változásokat megelőkkel, akikben társra talál a radikalizáció során.

Horgan leszögezi, hogy az egyes pontok a legritkább esetben lépnek fel egyedül. Általában több tényező egyidejűleg jelentkezik, és ezek egyfajta előjelek számunkra, hogy a vizsgált egyén hajlamos azonosulni a radikális ideológiákkal.

A radikalizálódási folyamat

Miután megvizsgáltuk Erikson és Horgan modelljeit, amelyek rávilágítanak azokra az életeseményekre, amelyek hajlamossá tehetnek egy embert a szélsőséges magatartási formákra, térjünk vissza magának a radikalizálódásnak a négy fázisára.³⁰

1. Előradikalizáció – Ebben a fázisban arról beszélhetünk, hogy az egyén fogékonyságot mutat az iszlám szélsőségek iránt. Azért is tartottam elengedhetetlenül fontosnak, hogy a radikalizálódási folyamat vizsgálata előtt tekintsük át a fent említett két modellt, mert segítségükkel némileg ráláthatunk arra, hogy az egyes fázisoknak mi lehet a mozgatórugója. Mivel minden ember más, nyilvánvalóan ebből fakad, hogy az indíték is számtalan lehet, de mint ahogyan már említettem, sok közös metszéspontot találhatunk a különböző személyeknél.
2. Az önazonosulás időszaka – Itt az egyén fokozatosan fedezi fel az iszlám szélsőséges ideológiát (többnyire szalafita szektákat) és tudatosan magáénak kezdi vallani. Az egyén külső megjelenése is változhat. Elkezdhet tradicionális muszlim ruházatot hordani, egyre többször fordul meg mecsetekben.³¹
3. Oktatás – Egyre több időt tölt a szélsőséges tanok megismerésével. Esetenként segítséget is kap, amennyiben arra szüksége van. Az internet globális elterjedésével ez a fázis nagymértékben kibővült. A világhálónak köszönhetően hatalmas mennyiségű oktatóanyag áll a jelöltek rendelkezésére, amelyet korlátlanul használhatnak.
4. A dzsihadistává válás szakasza – Ebben a stádiumban megkezdődik a konkrét tervező munka. Szisztematikusan készül a cselekményre.

²⁹ NÓGRÁDI-PÁKOZDI 2016: 27.

³⁰ KIS-BENEDEK 2016: 84.

³¹ SOMOSKÖVI 2014: 9.

Az igazán fontos különbség a közel-keleti és az európai radikalizálódási folyamatokban az, hogy míg a közel-keletiéknél az indikátorok többnyire a társadalmi viszonyokból adódnak (elnyomás, bosszúsomj), addig az európaiak esetében olyan személyes indítékról beszélhetünk, amely nem feltétlenül kapcsolódik közvetlenül az iszlám világ problémáihoz. A saját életében tapasztalható kudarcok, sikertelenségek megoldását látja a szélsőségekben. A fentebb tárgyalt horgani modell pontjai megindíthatják, valamint felgyorsíthatják az egyének radikalizálódását.

Gyakori jelenség az Európából származó radikális egyének körében, hogy a kiképzésük során részt vesznek valamely közel-keleti kiképzőtáborban.³² Ezek a táborok olyan országokban tudnak nagy biztonsággal működni, ahol az államapparátus gyenge, és vannak olyan területek, amelyeket nem tart megfelelően ellenőrzése alatt. Ilyen területek többek között Afganisztán, Jemen és Pakisztán, de ne feledkezzünk meg az afrikai térségről sem.

Az európai helyzet

Mint ahogyan különbséget tettünk a közel-keleti és a nyugati radikalizálódási folyamatok között, szükséges, hogy még tovább bontsuk a témát. Külön kell tárgyalnunk az európai őslakosok és az ugyan európainak számító, de közel-keleti bevándorló háttérrel rendelkező egyének radikalizációját. Mindkét esetben más-más okok vezethetnek el a radikalizálódásig tartó út megértéséhez. Azt, hogy egy muszlim háttérrel egyáltalán nem rendelkező személynek milyen motivációi lehetnek, amelyek hatására a szélsőséges eszmék felé fordul, és a folyamat végén esetlegesen tagja lesz egy terrorszervezetnek, már többször említettem (izoláció, anyagi nehézségek, magánéleti krízis stb.). Az Európában élő muszlim diaszpóra esete lényegesen specifikusabb.

Európa iszlám közössége folyamatosan gyarapodik.³³ Igaz ez a megállapítás akkor is, ha a 2015-ben megindult migrációs válságot kihagyjuk a képletből, és pusztán a természetes népszaporulatra koncentrálunk. Míg az európai emberek többnyire egy vagy két gyermeket vállalnak, a muszlim családoknál a sokgyermekes családmodell a mindennapos. Ez a tény az elkövetkező időkben tovább fogja alakítani a kontinens vallási eloszlását,³⁴ ami pedig nyilvánvaló módon hatással lesz az élet számos más területére is.

Ebben a fejezetben az Európában élő muszlimok radikalizálódását fogom vizsgálni, de kiemelten fontosnak tartom már most leszögezni, hogy különböző tanulmányok azt támasztják alá, hogy az itt élő muszlimok nagyjából 0,001-e az, aki nem utasítja el maradéktalanul a szélsőséges ideológiákat. Ez valóban csekély szám, azonban az elmúlt idők terrorcselekményei a közvéleménnyel elfeledtetik ezt az arányt, és ezzel összefüggésben több régióban igen negatív az iszlám közösségek megítélése. Ami a közösségeket illeti, az mondható el, hogy igencsak tagoltak, nem alkotnak homogén egységet. Ebből véleményem szerint több következtetés is levonható. Az első az, hogy már csak ennek a ténynek a tudatában is igen nagy hiba az általánosítás, a második, ami sokkal fontosabb

³² SELDIN 2021.

³³ Lásd: <https://www.statista.com/statistics/868409/muslim-populations-in-european-countries>

³⁴ DESHMUKH 2022.

ennél, hogy a közösségekkel kapcsolatos problémák megoldására nem létezik sablon. Ami az egyik helyen működik, az nagy valószínűséggel a másikon nem, vagy csak lényegesen kisebb határfokkal fog működni. A problémák gyökerei zömében megegyeznek egymással, a megoldásra mégis eltérő válaszokat kell adnunk.

Európában a gazdaságilag fejlett, stabil országokban jelentős az iszlám diaszpóra. Ehhez még hozzá kell vennünk azt a tényt is, hogy ezek az országok korábban zömében gyarmatosítók voltak, ami véleményem szerint ugyancsak hozzájárul a muszlim lakosság számának gyarapodásához. Ezek a nyugat-európai országok Franciaország, Nagy-Britannia, Németország, Ausztria, Olaszország, Belgium és Spanyolország. Ugyan nagyon nagy létszámú muszlim közösség él Kelet-Európában is (Oroszország, Bosznia-Hercegovina, Szerbia, Bulgária, Macedónia, Koszovó), de a témám vizsgálatából most kihagyom ezt a régiót, ugyanis az itt élő muszlim közösségek évszázadok óta a kontinens lakói, így esetükben az etnikai feszültségek olyan mélyen gyökereznek, hogy azt pár sorban nem lehet kifejtteni. Nagy szerepük van a világ iszlám közösségeinek radikalizációjában (gondoljunk csak Csecsenföldre vagy a Kaukázus problémáira), de ez a téma olyan mély és sokrétű, hogy egy újabb átfogó tanulmányt ölelne fel. Nagyon röviden azonban elmondható, hogy a térség nagyon nagy szerepet játszik a különböző radikális egyének átutazásában, az itt működő bűnözői csoportok nagyban hozzájárulnak az illegális migrációhoz akár embercsempész tevékenységükkel, akár az okirathamisítással, valamint jelentős szerepet játszik a toborzásban és a fegyver-, illetve robbanóanyag-utánpótlásban. Az elmúlt pár évben viszonylagos nyugalom jellemzi a balkáni térséget, de szakértők szerint fennáll annak a veszélye, hogy az illegális migrációval összefüggésben itt átutazó radikális személyek egy része nem halad tovább nyugatra, hanem letelepedik, és ez egyfajta katalizátorként fog hatni az itt élő, szélsőségekre hajlamos lakosokra. Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy az elmúlt időszak szíriai eseményeivel kapcsolatban tudjuk, a Nyugat-Balkánról ezernél is több személy utazott a térségbe, hogy a dzsihadisták (többségük a Daesh³⁵) oldalán harcoljon.³⁶ Ez a kiáramlás 2012 és 2019 között volt a legaktívabb. A harcok folyamán sokan elestek, néhányan fogságba kerültek, de több százan fokozatosan hazatértek. Az ő harci tapasztalatuk és radikális nézeteik tovább tüzelhetik a helyi muszlim lakosságot. Bexhhet Shala, a legnagyobb koszovói emberjogi szervezet vezetője szerint „ha a nemzetközi közösség magára hagyja Koszovót, akkor egy ketyegő bombát hagy hátra”.³⁷

Visszatérve a nyugat-európai helyzet vizsgálatához, elmondható, hogy a legtöbb bevándorló az '50-es és '60-as években érkezett a kontinensre. Szükség volt rájuk a gazdaságban. Nem volt gond velük, hiszen nagy többségükben jól beszélték a nyelvet és dolgozni szerettek volna, amire volt is lehetőségük. Az idő előrehaladtával a gazdasági helyzet megváltozott, és már nem volt szükség ilyen nagy létszámú munkásra. A problémák elkerülhetetlenek voltak. Azóta felnőtt több generáció, és a gondok csak tovább fokozódtak. A közösségekben nagyon nagy arányú a munkanélküliség. Ha belegondolunk abba, hogy a már említett, tradicionálisan nagycsaládos modell mellett a családfőnek nincs munkája, így nem tud megfelelően gondoskodni a családjáról, és ehhez hozzávesszük azt a tényezőt is, hogy a muszlim emberek életében mekkora szerepet játszik a saját becsületük, amely

³⁵ Az ISIS arab neve.

³⁶ SHTUNI 2019.

³⁷ KIS-BENEDEK 2016: 114.

emiatt csorbul, akkor könnyedén belátható, hogy ezek az anyagi nehézségek milyen nagy fokú belső frusztrációt okoznak. További problémát jelent az identitásválság³⁸ (amely az újabb generációknál fokozottan jelen van). Ez amiatt alakul ki, mert nem tudják, miként is határozzák meg magukat. Nem érzik magukat sem európainak (franciának, britnek, spanyolnak, németnek stb.), sem pedig marokkóinak, töröknek stb., sőt arabnak sem, hanem muszlimnak, esetleg iszlamistának.³⁹ Fokozza továbbá az elszigetelődést az is, hogy ezek az emberek a nagyvárosokban, azoknak is a külső kerületeiben csoportosulnak. Kivételt képez Németország, ahol a gazdasági berendezkedés olyan, hogy a különböző nagyvállalatok az ország területén elszórva, kisebb városokban található, illetve Belgium, ahol a főváros északi kerületeiben (pl. Molenbeek) vannak nagy létszámú közösségek. Emiatt lényegesen kevesebbet érintkeznek másokkal. Ezek a kerületek idővel egyre jobban elértéktelenednek. Az oktatás színvonala romlik, mint ahogyan a közbiztonságé is. Ez abból adódik, hogy a magas munkanélküliség magával hozza a bűnözés ugrásszerű megnövekedését.

Ez a megközelítőleg pontos kiinduló helyzet. Az emberek kiábrándultak a politikából, nehéz anyagi körülmények között élnek. Az amúgy is romló közbiztonság kiváló táptalaja az újabb bűnözői köröknek, amelyek előszeretettel vetik meg a lábukat ezekben a városrészekben. A tömeges illegális migrációval – azon túl, hogy emberek mindenféle ellenőrzés nélkül tudnak az országokba özönlenni – az a további nagy probléma, hogy egyfajta detonátorként szolgálhatnak azoknak, akiket már csak egy hajszál választ el a radikalizálódástól. Ennek magyarázata, hogy amikor egy új személy idegenként, kapcsolatok és kötődés nélkül érkezik egy adott befogadó országba, akkor a saját kultúrköréhez tartozók társaságát fogja ott keresni, hogy valamivel csökkentse az elkerülhetetlen kezdeti nehézségeket. A zömében háborús övezetekből menekülő emberek a harcokban átélt történeteiken keresztül sajátos radikalizáló tényezőkké válnak, akkor is, ha saját maguk amúgy nem vallanak radikális nézeteket.

Ahogy azt már említettük, ezekben a városrészekben jellemzően csökken a hatósági kontroll. A mecsetekben tevékenykedő imámok esetenként radikális eszméket hirdetnek. Mondani sem kell, hogy ez mekkora probléma egy olyan közösség esetében, ahol a hit és a vallási vezető a társadalmi csoport csúcán foglal helyet.

A növekvő bűnözés következtében egyre többen kerülnek valamelyik büntetés-végrehajtási (bv.) intézetbe. Ez újabb problémákat hoz magával. Először is, ha a családfőről van szó, akkor a családból kiesik az az egyén, aki a irányítja a családot és felelős a megélhetésért. Az otthon maradt családtagokban tovább nő az elégedetlenség és az igazságtalanság érzete. Ugyanez mondható el arról is, aki a büntetését tölti. Másodsorban a bv. intézetek zárt közössége ideális helyszín a radikális tanok terjesztésére. Az ide elzárt emberekben amúgy is megvan a fent említett frusztráció. A mindennapos erőszak, ami ezeken a helyeken tapasztalható, csak tovább fokozza ezt az érzést. A már radikalizálódott egyének könnyen megtalálják ezeket a személyeket, és azon túl, hogy a vallási tételek félremagyarázásával igazolják a dühüket, védelmet is tudnak biztosítani a hátralévő időre, ami még inkább csábító lehet.

³⁸ AKBAR 2021.

³⁹ KIS-BENEDEK 2016: 104.

Dolgozatom korábbi részében már volt szó a különböző kiképzőtáborokról, ahová a terrormerényletek jövődö elkövetői elutaznak, hogy megszerezzék a megfelelő felkészítést tettük végrehajtásához. Ezeket az utazásokon túl még két olyan momentumot szeretnék megemlíteni, amelyet elhanyagolhatatlannak tartok, ha az Európában élők Közel-Keleten való megjelenéséről beszélünk. Az első az, amikor a már akár második vagy harmadik generációs muszlim személy érdeklödni kezd saját gyökerei iránt, és felkeresi az anyországban maradt rokonait. Kiutazik hozzájuk, és találkozik azokkal a különbségekkel, amelyek az ő és az ott maradt rokonai életkörülményei között vannak. Szembesül az arab világ gondjaival, amelyek – ha az előbbieken említett problémák is hatást gyakoroltak rá – nagy valószínűséggel el fogják indítani őt a szélsőségessé válás útján. A második elem az, amikor a már radikalizálódott személy kiutazik valamelyik konfliktusos zónába, azzal a céllal, hogy csatlakozzon valamelyik terrorszervezethez és az ott folyó harcokban részt vegyen. Megállapítható, hogy ezek az egyének a szervezeteken belül általában nem fognak vezető szerepet betölteni, de nagyon fontosak, hiszen az itt eltöltött idő alatt nagy harci tapasztalatra tesznek szert a városi gerillaharc terén. Fontosságukat növeli megnövekedett harcértékük, különösen akkor, ha dolguk végeztével nem egyből hazatérnek, hanem egy újabb háborús övezet felé veszik az irányt. Mélyülnek radikális nézeteik, amelyeket esetlegesen a toborzásban kamatoztathatnak. Hazatérve nagyon nagy nemzetbiztonsági kockázatot jelentenek, és terrormerényletek potenciális elkövetőiként kell tekinteni rájuk.

A radikalizálódásra adott nyugati válaszok

Az eddig megvizsgált problémák mind a Közel-Kelet, mind pedig Európa viszonylatában rámutattak arra, hogy milyen bonyolult helyzettel állunk szemben. Az emberek túlnyomó többsége szerint ezeket a problémákat katonai, valamint rendvédelmi erők további, intenzívebb bevetésével lehet csupán orvosolni. Bizom abban, hogy az általam felvázolt kép alkalmas arra, hogy belássuk, ez önmagában vajmi kevés. Természetesen a katonai erők megfelelő alkalmazása számos területen hozhat előrelépést. Gondoljunk csak azokra a dróncsapásokra,⁴⁰ amelyeket olyan területeken alkalmaznak, ahol a helyi viszonyok nem teszik lehetővé szárazföldi alakulatok bevetését. Ezeket az eszközöket használva már több kiképző létesítményt számoltak fel, és segítségükkel lehetőség nyílt az egyes szervezetek vezető beosztású tagjainak a likvidálására is. Egy másik műveleti forgatókönyv szerint kis létszámú speciális alakulatot juttatnak be légi úton a célterületekre. Végrehajtják a meghatározott feladatot, majd a kijelölt kivonási ponton keresztül távoznak a területről. Ezek az akciók arra alkalmasak, hogy visszavessék a szélsőséges csoportosulásokat, de arra önmagukban nem elegendők, hogy az alapproblémára adjanak megoldást. A fennálló helyzet kezelésének komplexitását mi sem mutatja jobban, mint hogy az élet hány területét érinti.

A Közel-Kelet tekintetében elmondható, hogy az ott jelentkező problémákat a Nyugat nem tudja megoldani. Láthattuk, hogy a nyugati típusú demokrácia meghonosításának az esélye igen csekély. Más úton kell elindulni. Az ott élők problémáit csak az ott élő emberek és olyan vezetők tudják orvosolni, akik ismerik a helyi lakosság mindennapi problémáit,

⁴⁰ FARROW 2016.

szokásait, és tisztában vannak azzal, hogy az ott élő embereknek mire van szükségük. Ehhez a világ többi része segítséget nyújthat. Arra van szükség, hogy a radikális csoportok tevékenységének alapját képező nézeteket mind ideológiai, mind teológiai szempontból, megfelelő kommunikációs módszerekkel meg tudják cáfolni, és rendet tudjanak tenni az emberek fejében. Ezt a módszert 2011-ben Ami Angel és Rohan Gunaratna az okos erő (*smart power*) alkalmazásának nevezte.⁴¹ Hamed el Said professzor kutatásai is azt támasztják alá, hogy a radikalizmussal szembeni nem katonai fellépés nagyon hatékony. Ő öt kimagaslóan fontos tényezőt emelt ki.⁴²

- Milyen erős a szóban forgó ország? – A sikertelen vagy széteső országoknak nagy vonzereje van a különböző szélsőséges csoportok körében, ugyanis ezeken a területeken könnyen meg tudják vetni a lábukat, és a toborzó tevékenységük is lényegesen sikeresebben tud működni.
- Az állam gazdaságának és adminisztrációjának a fejlettsége – Korábban már említettem, hogy nem kizárólag a rossz gazdasági helyzetben lévő személyek hajlamosak a radikalizációra, de be kell látnunk, hogy ahol nagyon magas a munkanélküliség, burjánzik a korrupció, ott az emberek elégedetlensége is nagyon magas lesz, ami – mint tudjuk – nagyban hozzájárul a szélsőségek felé mozduláshoz.
- Börtönpolitika és börtönkörnyezet – A biztonságos börtönkörnyezet képes megakadályozni, hogy a bv. intézetek a radikalizálódás iskoláivá váljanak.
- A katonai légitámaszpontoknak és más műveleteknek a mérséklése – Ha egy negatív esemény, például légitámaszpont történik Irakban, Afganisztánban vagy Palesztinában, akkor annak hatására a muszlim szélsőségesekben nem csak helyi szinten, de világszerte megnő a válaszcsoportok iránti igény, és ezzel párhuzamosan megnő az esélye újabb terrorcselekmények elkövetésének.
- A civil társadalom szerepe – A civilek az összekötő kapocs a radikálisok és az állam között. Ők közvetlenül kapcsolatban vannak egymással.

Ezeknek a feltételeknek a megteremtése nagyon nehéz feladat, különösen olyan országok esetében, ahol a válság már nagyon mélyen gyökerezik. A nyugati társadalmak részéről a legnagyobb segítség lenne olyan partneri kapcsolatok kiépítése ezekkel az országokkal, amelyek keretében anyagi és technikai forrásokat tudnának rendelkezésre bocsátani. Alapvető jelentőségű lenne az együttműködés erősítése a térség országaival a terrorrelhárítás területén. Ezen belül megoszthatnák egymással a terrorrelhárítási stratégiáikat, hírszerzési adatokat és taktikákat. Ezzel ha nem is lehetne megelőzni, de jelentősen meg lehetne nehezíteni a terrororganizációk finanszírozását,⁴³ illetve általában véve a terrororganizációk és -csoportok tevékenységét. A jelen helyzetben ez kissé utópisztikusnak tűnik az információátadás szabályai és a folyamat nehézsége miatt. Nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy a térségben számos nagyhatalmi érdek ütközik, ami szintén késlelteti az információk átadását.

⁴¹ ALDIS-HERD 2007.

⁴² KIS-BENEDEK 2016: 75.

⁴³ Lásd: <http://www.global-amlcft.eu/global-anti-money-laundering-and-counter-terror-finance-context>

Európa kapcsán elmondható, hogy a radikális elemek elleni küzdelem, valamint a radikalizáció megelőzése kiemelten fontos feladat. Újabb merényletek megelőzésén, illetve a terrorszervezetek működésének ellehetetlenítésén túl a radikalizációellenes fellépésnek jelentős szerepe van a szervezett bűnözés visszaszorításában is. Köztudott, hogy a terrorizmust az adományokon túl különféle bűncselekmények elkövetésével (például emberkereskedelem, kábítószer-kereskedelem, pénzmosás) finanszírozzák. Az adományok esetében nehéz a bűnüldöző szervek dolga, hiszen az iszlám öt alappillére közül az egyik az adakozás. Azt is meg kell említenünk, hogy számos olyan példa volt már a múltban, amikor bizonyos segítségnyújtó szervezetek dolgozói visszaéléseket követtek el annak érdekében, hogy a gyűjtött adományokból terrorszervezeteket finanszírozzanak.⁴⁴ Mivel az iszlám nem rendelkezik olyan hierarchikusan felépített, intézményesített szervezetrendszerrel, mint például a kereszténység, az adományok elosztása is helyi szinten történik. Amennyiben ezeket az összegeket radikális imámok kapják, akkor nagy valószínűséggel azok valamelyik, általuk preferált szervezetnél fognak kikötni.

Ahogy az több európai országban is látni lehet, a kormányok úgy igyekeznek gátat vetni a szélsőséges eszmék terjesztésének, hogy helyi szinten próbálják megvalósítani az imámképzést,⁴⁵ ezzel biztosítva azt, hogy az egyházi vezető nem a radikális tanokat fogja oktatni a mecsetekben. Ez a stratégia sajnos nem működik olyan határfokkal, ahogyan azt remélték, ugyanis a muszlim közösségek gyakran nem fogadják el ezeket a személyeket, és ragaszkodnak azokhoz a tanítókhöz, akiket az anyaországban képeztek.

Nagy figyelmet kell fordítani a büntetés-végrehajtási intézetek ellenőrzésére is, hogy megelőzhető legyen a toborzás ezeken a helyeken.⁴⁶ Ez valóban nehéz feladat. Megoldható, hogy kizárólag olyan imámokat engedjenek be ezekbe az intézményekbe, akiket előzőleg ellenőriztek és az ország területén belül képeztek, de még akkor is ott van annak a lehetősége, hogy a rabok közé keverednek olyan elemek, akik szélsőségesek, rendelkeznek valamiféle vallási tanítói képesítéssel, és kellőképpen karizmatikus személyek.⁴⁷ Az elítéltek és az intézményekben szolgálatot teljesítő állomány aránya gyakran nem megfelelő. Túlságosan sok elítélt jut egy őrrre, így ennek a jelenségnek a nyomon követése ha nem is lehetetlen feladat, de mindenképpen kihívások elé állítja az állományt.

Az interneten fellelhető radikális anyagok terjedésének megfékezése és más, online elkövetett bűncselekmények megakadályozása céljából az államok sorra állítják fel az újabb-nál újabb egységeket és bővítik kiberbiztonsági képességeiket.⁴⁸ Ha a börtönradikalizáció megfékezéséről azt mondtuk, hogy nehéz feladat,⁴⁹ akkor az is nyilvánvaló, hogy a kiberbiztonsági képességek fejlesztése ennél sokkal nehezebb. Ezen a ponton elengedhetetlen, hogy pár szót ejtsünk az olyan technikai fejlesztésekről, amelyek nagyon sok gondot okoznak a modern rendészetnek, és nagyban hozzájárulnak a különböző bűnözői körök sikereihez. A számtalan vívmány közül kettőt emelnék ki. Az egyik a dark web,⁵⁰ a másik pedig a különféle kriptovaluták. Mindkettőnek nagy szerepe van az illegális tevékenységek

⁴⁴ Lásd: <https://www.acnc.gov.au/protecting-your-charity-against-risk-terrorism-financing>

⁴⁵ *EU eyes body to train imams against 'ideology of hatred'* 2020.

⁴⁶ SANDFORD 2022.

⁴⁷ *Dealing with radicalisation in a prison and probation context RAN P&P-practitioners working paper* [é. n.].

⁴⁸ NAGY 2017: 121–144.

⁴⁹ FARKAS 2016: 17–31.

⁵⁰ HORVÁTH 2017: 70–84.

anonimitásának fenntartásában. „A modern terminológiában a Dark Web egy információ-réteg, melynek működése az internetre ráépülő rétegektől függ.”⁵¹ Ez az információs réteg az internet legkisebb, legeldugottabb szegmense. Eléréséhez helyesen konfigurált, speciális szoftverre van szükség, az oldalak nagy részét névtelenül üzemeltetik, valamint titkosításuk nagyon magas szintű. A dark neten való illegális tevékenységet nagyon jól kiegészíti a különféle kriptovaluták használata. A velük történő fizetés ugyancsak lehetővé teszi az anonimitást, így adva egy újabb nagy lökést a törvénytelen kereskedelemnek, új távlatokat nyitva a terrorizmus finanszírozásában is. Az ezen a platformon történő pénzmozgás teljes egészében lekövethetetlen. Több nagy online feketepiac is létezik a dark weben, azonban ezeknek csak nagyon csekély százalékát tudták eddig felderíteni a hatóságok (Silk Road, Hansa, Alpha Bay). Azt is be kell ismerni, hogy ahogyan sikerrel felderítenek egyet közülük, akkor máris újabb és újabb site-ok lépnek a helyükbe.

Az előzőekben említett intézkedések arra tesznek kísérletet, hogy egy már bekövetkezett eseményt felderítsenek, azonban a jövőbe mutató az, hogy egyes kormányok felismerték a prevenció fontosságát. Sorra dolgoznak ki olyan gazdasági és szociális stratégiákat, amelyek segítenek a muszlim közösségeknek a beilleszkedésben. A pusztá segélyezési rendszer nem elég. Olyan perspektívát kell nyújtani a jelen pillanatban a társadalom peremén élő embereknek, amely fel tudja venni a versenyt a radikális eszmékkel. Javítani kell az oktatás minőségén, és elfogadható életkörülményeket kell teremteni úgy, hogy ne a nyugati kultúrát próbálják meg ráerőltetni az iszlám diaszpórára, hanem hangsúlyozzák azt, hogy az együttélés lehetséges. Hogy ez mennyire megvalósítható törekvés, az a jövő titka, miként az is, hogy a néhány, zömében skandináv térségben beindított deradikalizációs program mennyire lesz sikeres. Ezeknek a programoknak a lényege az, hogy a már radikalizálódott egyéneket visszavezessék a társadalomba. Ezt úgy próbálják meg kivitelezni, hogy az adott személyeket különféle képzésekben részesítik, szakmát adnak nekik. Kötelezik őket, hogy heti rendszerességgel vegyenek részt hitoktatáson, ahol nem szélsőséges tanokat valló imámok oktatják őket a Korán megfelelő, békés értelmezésére. Bevett gyakorlat az is, hogy juttatás fejében „alkalmazzák” a szélsőséges személy családtagjait is, akiknek ugyancsak az a feladatuk, hogy segítsék a rokonukat visszatérni a normális élethez.

Nyilvánvaló, hogy ezek az intézkedések mekkora anyagi fedezetet igényelnek az egyes országok részéről. Kérdéses, hogy mennyire lesznek sikeresek, és hogy meddig tudják őket finanszírozni, de az teljesen biztos, hogy e nélkül a komplex intézkedési csomag nélkül nem tudunk hatékonyan fellépni a radikalizmus és a terrorizmus terjedésével szemben.

Véleményem szerint arra is figyelniünk kell, hogy amíg egyik oldalon ilyen hihetetlenül komoly anyagi erőfeszítéseket tesznek a muszlim közösségek integrálásáért, addig az országok többi lakosáról sem szabad megfeledkezni. Ellenkező esetben fennáll annak a veszélye, hogy a mérleg a másik oldalra billen át, és egy komolyabb radikalizációs folyamat indul meg, amely kimondottan az iszlám diaszpórárt fogja célba venni. Ezzel egy időben természetesen a kormányok is célponttá válhatnak, vagyis felerősödik az országon belüli terrorizmus veszélye.

⁵¹ *Mi a dark web?* 2018.

Gyakorlat az elmélet tükrében – a ruandai népirtás

Az eddigiekben bemutattam azokat a pszichológiai, szociológiai és gazdasági tényezőket, amelyek befolyásolják az egyént és radikális megnyilvánulásokra ösztönzik. Áttekintettem, hogy melyek azok a technikai eszközök és kommunikációs csatornák, amelyek nagyban megkönnyítik és felgyorsítják ezekben a személyekben az extrém viselkedésformák kialakulását. A vizsgált témáim többsége általánosságban mutatja be a radikalizálódási folyamatokat, és globális képet igyekeznek adni arról, hogy a szélsőséges viselkedési formákon keresztül miként jutnak el egyesek akár a terrorszervezetekhez való csatlakozásig, azt követően pedig egy konkrét merénylet elkövetéséig.

A következőkben felvázolom azt, hogy az eddig zömében elméleti síkon tárgyalt tényezők miként materializálódnak egy konkrét esetben. Ez az esemény nem más, mint a ruandai népirtás.

A népirtáshoz vezető út

Ruanda kelet-közép-afrikai állam, fővárosa Kigali. Etnikai összetételét tekintve hutuk, tuszik és az ország eredeti lakosai,⁵² a twa törzs tagjai lakják. Napjainkban pusztán becstől adatok állnak rendelkezésre, ennek az az oka, hogy a 2012-ben végzett népszámlálás alkalmával az etnikai feszültségek csökkentése végett ezt az adatot nem vizsgálták.⁵³ A becstől adatok szerint Ruandát 84%-ban hutuk, 15%-ban tuszik és a fennmaradó 1%-ban twak (0,3%) és egyéb etnikumhoz tartozó személyek alkotják.

Történelmét tekintve elmondható, hogy a 19. századi gyarmatosításig viszonylagos békés együttélés jellemezte az etnikai csoportokat. A nagyrészt állattartással foglalkozó tuszi törzs a 14–16. század között érkezett a területre, és egyfajta patrónus-kliens⁵⁴ rendszert alakított ki a már itt élő hutu és twa törzs tagjaival, amelyben ők voltak a patrónus szerepében. Ezt az európai feudális rendszerhez hasonló szisztémát *buhakenek*, más néven *marhaszerződésnek* hívták, amely biztosította a tuszi törzs gazdasági és politikai felsőbbrendűségét.⁵⁵ A gyarmati időkben, 1898 és 1916 között Németország volt a terület fő gyarmatosítója, és hatalma megszilárdítása érdekében, valamint az ország gördülékeny irányítása végett a tuszik hegemón helyzetét tovább erősítette. 1916 után, amikor a németek helyét a belgák vették át, ez a tendencia tovább folytatódott. Az ezt követő években felerősödtek azok a hutu hangok, amelyek egyenlőséget követeltek. Ez a kezdeményezés egészen addig fajult, hogy 1959. november 1-jén felkelés tört ki,⁵⁶ aminek az 1961. január 28-án bekövetkezett hutu puccs lett a következménye. Ekkor menesztették a tuszi királyt, és felszámolták a monarchiát. Az átmenet közel sem volt békés. Ez alatt az idő alatt rengeteg tuszit mészároltak le,⁵⁷ és még nagyobb számban kellett elhagyniuk a hazájukat.

⁵² HISTORY.COM EDITORS 2019.

⁵³ Minority Rights [é. n.].

⁵⁴ Lásd: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803100310810;jsessionid=F204AA4F3B10906D7EEC266217AB4130>

⁵⁵ Lásd: <https://www.britannica.com/event/Rwanda-genocide-of-1994>

⁵⁶ BARATA 2020.

⁵⁷ Lásd: <https://www.britannica.com/event/Rwanda-genocide-of-1994>

A hatalomátvétel után folytatódott az etnikai alapú erőszak és megkülönböztetés. A tuzsikat kizárták minden meghatározó közhivatal betöltéséből, és az oktatásban is kvótákat vezettek be. Megkezdődött egy olyan ideológia kialakítása és terjesztése, amely szerint a tuzsík idegenek, ezáltal alacsonyabb rendűek Ruandában.⁵⁸ Megjegyzendő, hogy az ilyen ideológiák gyártása jellemző volt a gyarmatosítókra is annak érdekében, hogy megosszák a helyi lakosságot és ezáltal megszilárdítsák hatalmukat.

1990-ben az országból elmenekülő kényszerülő tuzsík megalapították a Rwanda Patriotic Front⁵⁹ (Ruandai Hazafias Front, RPF) nevű pártot. Ez az erő Uganda felől tört be Ruandába, és megkezdődött az egészen 1993-ig tartó polgárháború.

1994. április 6. – július 15. A 100 napos népiirtás

1993 augusztusában a hutu kormány és az RPF aláírt egy megállapodást, amelyben a felek vállalták, hogy egy új egységkormányt hoznak létre, amelynek az RPF is része lesz. Ez a lépés felbőszítette a hutu szélsőségeket. Még az augusztusi megállapodás megkötése előtt, amikor már ennek voltak érezhető előjelei, júniusban kezdte meg működését a Radio-Television Libre des Mille Collines (RTLNC). A rádióállomás a radikális ideológiát valló hutuk irányítása alatt állt, és nyíltan uszított a tuzsík ellen.⁶⁰ A rádió üzemeltetői a népiirtás ideje alatt folyamatosan sugározták azoknak a pozícióknak a koordinátáit, ahol a tuzsík vélhetően bujkáltak. A rádióadások mellett folyamatosan jelentek meg a különböző ideológiai töltetű újságcikkek és rölapok is, azonban a lakosságot a legszélesebb körben az újonnan alakult rádióadóval tudták elérni.

A genocídium katalizátora 1994. április 6-án az volt, hogy lelőttek egy repülőgépet, amelyen Juvénal Habyarimana ruandai, illetve Cyprien Ntaryamira burundi elnök utazott. Ez megfelelő indok volt a hutu radikálisoknak, hogy kezdetét vegye a 100 napos tömegmészárlás és humanitárius katasztrófa. A mészárlásokban több mint 800 ezer, többségében tuzsík, valamint nagyon sok, mérsékelt nézeteket valló, a kegyetlenkedésekben részt venni nem hajlandó hutu vesztette életét. Több mint 2 millió ember volt kénytelen elmenekülni az országból.⁶¹ A szélsőségesek nem válogattak az eszközökben, leggyakrabban bozótvágókkal végeztek áldozataikkal. Sajátos fegyverként kell megemlítenünk a nemi erőszakot is.⁶² Nem pusztán arról van szó, hogy az ideiglenes hutu kormány eltúrte katonái rémtetteit, hanem arról, hogy utasította őket erre.⁶³ Ennek kettős szerepe volt, ahogyan ezt majd a délszláv válság idején újra láthatjuk. Egyfelől a HIV-vírus szándékos terjesztése, másfelől az, hogy az erőszak következtében teherbe esett nők az ő gyermekeiket szülik meg, és így hozzanak létre egy etnikailag homogén társadalmat. Ez volt az első alkalom a történelem folyamán, amikor a HIV-vírust fegyverként használták. Paul Kagame ruandai

⁵⁸ COLLEGE OF LIBERAL ARTS [é. n.].

⁵⁹ *The Rwandan Patriotic Front*. [é. n.].

⁶⁰ Lásd: www.rwandanstories.org/genocide/hate_radio.html

⁶¹ *Rwanda genocide of 1994*. [é. n.].

⁶² LATOR 2016: 25–43.

⁶³ BOUET 2021.

elnök, az RPF akkori parancsnoka, kijelentette: „A népirtás idején AIDS-betegek százait engedték ki a kórházakból, akik a háború nők ellen használt eszközeivé váltak.”⁶⁴

Konzekvenciák

Ha sorra vesszük és alaposan megvizsgáljuk a genocídiumhoz vezető utat, akkor tökéletesen kirajzolódnak azok az elemek, amelyeket ebben a munkámban igyekeztem bemutatni.

Az 1994-ben kibontakozó konfliktus történelmi aspektusa és véleményem szerint egyik alappillére a területen élő két meghatározó törzs ellentéte. Láthatjuk, hogy a Tajfel által alkotott szociálpszichológiai modell helyesnek bizonyul. A két csoport szembenállása, noha egymáshoz való viszonyuk többnyire kiegyensúlyozottnak mondható, mindig is fennállt. A gyarmatosítás évtizedei felerősítették ezt a szembenállást, és a borzalmak bekövetkezéséhez nem volt szükség más katalizátorra, mint egy olyan karizmatikus személyre, mint Félicien Kabuga.⁶⁵ Az ő hathatós részvétele nélkül teljesen biztos, hogy nem ilyen mértékben valósult volna meg a népirtás. Tárustulajdonosa volt a RTLMC-nek, valamint a különböző kereskedelmi vállalatain keresztül ő volt az, aki a gyilkosságokban részt vevő radikálisok rendelkezésére bocsátotta a bozótvágókat, egyszóval ideológiai és anyagi segítséget nyújtott a mészárlásokban. Ezen a ponton tetten érhető a technika szerepe a radikalizálódási folyamatokban. Igaz, Ruandában nem az általam korábban említett internetes portálokat és egyéb, korunkban használt műszaki vívmányokat fedezhetjük fel, hanem a helyi társadalmak fejlettségének megfelelő, ahhoz igazodó eszközöket. Láthatjuk, hogy a radikális hutu vezetők először szórólapokkal igyekeztek felkorbácsolni az indulatokat, de igazi áttörést véleményem szerint a rádióadó indítása hozott. Ez egy olyan széles körben elérhető platform volt, amely tökéletesen beváltotta a hozzá fűzött reményeket.

Véleményem szerint ha sorra vesszük a Ruandában lezajlott történéseket, tökéletesen látszanak azok a mozzanatok, amelyek a radikalizálódási folyamatok kiváltói, felerősítői és eredményei.

Összegzés

Dolgozatomban be szerettem volna mutatni azokat a pszichológiai, szociológiai, gazdasági és egyéb tényezőket, amelyek hozzájárulnak az egyén radikalizációjához. Neves pszichológusok és szociológusok által megalkotott modellek segítségével igyekeztem felvázolni, hogy melyek azok a tényezők, amelyeknek az együttállása megkönnyíti a szélsőségesek toborzó munkáját. A toborzás legfőbb eleme valamilyen ideológiai vagy vallási eszme, de a dolgok mélyére nézve pontosan kirajzolódik, hogy a szervezetek valódi célja a politikai vagy anyagi haszonszerzés. Ez főként annak köszönhető, hogy az iszlámban a vallás és a politika nem különül el élesen egymástól. Elég csupán arra a jelenségre gondolnunk, hogy számos közel-keleti ország törvénykezése tükrözi az iszlám vallás sajátos szokásjogát.

⁶⁴ BOUET 2021.

⁶⁵ Top Rwanda genocide suspect and financier Félicien Kabuga goes on trial 2022.

Amikor a radikalizálódási folyamatokat vizsgáljuk, akkor különbséget kell tennünk a migrációs háttérrel rendelkező, a nyugati országok valamelyikében élő személyek és a Közel-Keleten élő emberek között. Mindkét esetben mások a szélsőséges viselkedési formák kiváltó okai. Amíg a nyugati kontinensen élő muszlim közösség tagjainak esetében leginkább a társadalom szélére sodródás és az identitásválság, addig az afrikai és közel-keleti térségben a gyakori fegyveres konfliktusok és a mélyszegénység nyújtja a legjobb táptalajt a radikális szervezetek toborzóinak.

Ami a radikalizálási folyamatot illeti, elmondható, hogy az internethasználat globális elterjedésével a toborzók dolga lényegesen leegyszerűsödött. Természetesen ezen a felületen kívül is zajlik a tagok toborzása. Elég pusztán a radikális tanokat terjesztő imámokra vagy a börtönradikalizációra gondolnunk, de tény, hogy a világháló az a felület, ahol a legegyszerűbb módon, névtelenségbe burkolózva lehet a legnagyobb embertömeget elérni.

A terroriszervezetek finanszírozásának esetében is elmondható, hogy az internet lett az elsődleges színtér. A kriptovaluták megjelenése lehetővé teszi, hogy a támogatók anonimek maradhassanak, továbbá ez a fizetési forma az elsődleges a dark weben is, ahol minden eszköz beszerezhető egy esetleges merénylethez.

Az utolsó fejezetben a 100 napos ruandai népiirtáson keresztül szemléltettem, hogy a radikalizálódási folyamatok miként mennek végbe az egyéneknben, sőt egész népcsoportokban. A több hónapi tartó vérengzés rávilágított arra, hogy egy hosszú ideje húzódo feszültség miként tud a felszínre törni, ha van egy karizmatikus vezető, aki rendelkezik a megfelelő anyagi forrásokkal.

Bízom benne, hogy kellően átfogó képet sikerült festenem arról, hogy a radikalizálódás mennyire aktuális, globális és komplex probléma, amely nem csupán a rendészetet érinti. Jól látható, hogy a jelenségnek gátat szabni egyedül úgy lehet, ha a különböző tudományágak képviselői hatékonyan együtt tudnak működni.

Felhasznált irodalom

- 1979–2021 *Modern Sunni-Shia Tensions* [é. n.]. Online: www.cfr.org/timeline/modern-sunni-shia-tensions
- AKBAR, Muhammad Jamal (2021): The Identity Crisis of Muslims in Non-Muslim Societies [A muszlimok identitásválsága a nem muszlim társadalmakban]. *Paradigm Shift*, 2021. január 9. Online: www.paradigmshift.com.pk/muslim-identity-crisis/
- ALDIS, Anne – HERD, Graeme P. (2007): *The Ideological War On Terror. Worldwide strategies for counter-terrorism*. London – New York: Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9780203968420>
- BARATA (2020): The Hutu Uprising of November 1959. *Amateka*, 2020. szeptember 4. Online: <https://uk.amateka.net/the-hutu-uprising-of-november-1959/>
- BERTUS-BARCZA Péter (2004): Medreszék – az iszlám vallási fanatizmus melegágyai. *National Geographic*, 2004. március 4. Online: https://ng.24.hu/kultura/2004/03/04/medreszek_az_iszlam_vallasi_fanatizmus_melegagyai/
- BOUBET, Louise (2021): AIDS as a Weapon of War, the Trauma of the Rwandan Genocide. *Human Rights Pulse*, 2021. július 25. Online: www.humanrightspulse.com/master-contentblog/aids-as-a-weapon-of-war-the-trauma-of-the-rwandan-genocide

- COLLEGE OF LIBERAL ARTS [é. n.]: *Rwanda*. Online: <https://cla.umn.edu/chgs/holocaust-genocide-education/resource-guides/rwanda>
- CRANE, John – HANNIBAL, Jette [é. n.]: *Key study: Tajfel (1970) Minimal group paradigm*. Online: http://mrsteen2016.weebly.com/uploads/2/3/6/1/23616912/tajfel__1970_.pdf
- Dealing with radicalisation in a prison and probation context RAN P&P – practitioners working paper* [é. n.]. Online: https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files_en?file=2016-12/ran_p_and_p_practitioners_working_paper_en.pdf
- DESHMUKH, Anshool (2022): Mapped: The World's Major Religions. *Visual Capitalist*, 2022. február 11. Online: www.visualcapitalist.com/mapped-major-religions-of-the-world/
- EU eyes body to train imams against 'ideology of hatred'. *Euractiv.com*, 2020. november 10. Online: www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/eu-eyes-body-to-train-imams-against-ideology-of-hatred/
- FARKAS Johanna (2016): A magányos merénylők radikalizálódása. *Acta Humana*, 4(5), 17–31.
- FARROW, Alexander (2016): Drone Warfare as a Military Instrument of Counterterrorism Strategy. *Air & Space Power Journal*, 28(4), 4–12. Online: www.airuniversity.af.edu/Portals/10/ASPJ_Spanish/Journals/Volume-28_Issue-4/2016_4_02_farrow_s_eng.pdf
- FORD, Peter (2001). Europe cringes at Bush 'crusade' against terrorists. *The Christian Science Monitor*, 2001. szeptember 19. Online: www.csmonitor.com/2001/0919/p12s2-woeu.html
- HISTORY.COM EDITORS (2009): Rwandan Genocide. *History.com*, 2009. október 14. Online: www.history.com/topics/africa/rwandan-genocide#rwandan-ethnic-tensions
- HORVÁTH Dániel (2017): A kiberbiztonság kihívásai Európában és Magyarországon (Dark Net: az érem két oldala). *Rendvédelem*, 6(1), 70–84.
- LÉVAI Imre (2008): A globalizáció értelmezésének módszertani és elméleti kérdései. *Magyar Tudomány*, 169(7), 823–832.
- JÓZSEF István (2011): *A pszichoszociális fejlődés-elmélet*. Kaposvár. Online: http://janus.ttk.pte.hu/tamop/kaposvari_anyag/jozsef_istvan/a_pszichoszocialis_fejldselmlet.html
- KIS-BENEDEK József (2016): *Dzsihadizmus, Terrorizmus, Radikalizmus*. Budapest: Zrínyi.
- KIS-JAKAB Dóra (2017): Vallás, radikalizálódás és identitás. Michael Walzer és John Rawls. *ELPIS*, 10(1), 73–82. Online: <https://doi.org/10.54310/Elpis.2017.1.6>
- LATOR Anna (2016): „Mások szeme láttára erőszakoltak meg minket nap mint nap”. Tömeges nemi erőszak Ruandában a népirtás alatt. *Afrika Tanulmányok*, 10(3), 25–43.
- Mi a dark web? *Schönherz Bázis*, 2018. május 24. Online: <https://szakembereknek.schonherzbazis.hu/cikkek/mi-a-dark-web>
- MINORITY RIGHTS [é. n.]: *Rwanda*. Online: <https://minorityrights.org/country/rwanda/>
- MOGHADDAM, Fathali M. (2005): The Staircase to Terrorism. A Psychological Exploration. *American Psychologist*, 60(2), 161–169. Online: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.60.2.161>
- NAGY Terézia (2017): A szélsőséges iszlamizmus térnyerése és a sebezhetőség hálózati szempontból. Kibertér bűnügyi és nemzetbiztonsági kihívásai. *Rendvédelem*, 6(1), 121–144.
- NÓGRÁDI György – PÁKOZDI Nóra (2016): A családi háttér szerepe a radikalizálódás folyamatában. *Honvédségi Szemle*, 144(4), 25–39. Online: <https://honvedelem.hu/images/media/5f58c1fbe17e4933172372.pdf>

- SANDFORD, Daniel (2022): Prison terrorism: Warnings over failure to stop radicalisation. *BBC*, 2022. április 27. Online: www.bbc.com/news/uk-61234614
- SELDIN, Jeff (2021): Islamic State Group Smuggling Boys to Desert Training Camps. *VOA News*, 2021. augusztus 3. Online: www.voanews.com/a/middle-east_islamic-state-group-smuggling-boys-desert-training-camps/6209124.html
- SERDÜLT Sára (2020): *A csoportközi viszonyok rendszerszintű megközelítése*. PhD-értekezés. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. Online: <https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/23550>
- SHTUNI, Adrian (2019): Western Balkans Foreign Fighters and Homegrown Jihadis: Trends and Implications. *CTC Sentinel*, 12(7), 18–24. Online: <https://ctc.westpoint.edu/western-balkans-foreign-fighters-homegrown-jihadis-trends-implications/>
- SIPOS Xénia Zsuzsanna (2021): A gazdasági marginalizáció és a szélsőséges ideológiák iránti fogékonyság közötti kapcsolat, *Külügyi Szemle*, 20(7), 199–229. Online: https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2021.3.7
- SOMOSKÖVI Áron (2014): *A radikalizáció megelőzése és egy EU projekt: CoPPRa*. Online: http://epa.oszk.hu/02900/02932/00006/pdf/EPA02932_terror_elharitas_2014_2_03.pdf
- TAHIR, Ahmad (1991). *The Relationship between Religion & Politics in Islam*. Online: www.alislam.org/library/books/Religion-Politics-in-Islam.pdf
- The president quotes on islam*. Online: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/ramadan/islam.html>
- The Rwandan Patriotic Front*. Online: www.hrw.org/reports/1999/rwanda/Geno15-8-03.htm
- Top Rwanda genocide suspect and financier Félicien Kabuga goes on trial. *France24*, 2022. szeptember 29. Online: www.france24.com/en/africa/20220929-top-rwanda-genocide-suspect-and-financier-felicien-kabuga-goes-on-trial
- UNICEF (2021): *Children recruited by armed forces or armed groups*. Online: www.unicef.org/protection/children-recruited-by-armed-forces
- WAGEMAKERS, Joas (2016): *Salafism*. Online: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199340378.013.255>